

Stärkande av självbestämmanderätten inom boendeservicen för personer med funktionsnedsättning - självutvärderingsverktyg för tjänsteleverantörer och tjänsteproducenter

Verktyget för självutvärdering är avsett att stödja de åtgärder som tjänsteleverantörer och tjänsteproducenter som ordnar specialomsorger vidtar för att stärka klienternas självbestämmanderätt. Lagen angående specialomsorger om utvecklingsstörda (519/1977) föreskriver om åtgärder för att stärka självbestämmanderätten.

Verktyget består av frågor som hjälper aktörer som ordnar specialomsorger att självständigt bedöma hur väl boendeserviceenheternas verksamhet och verksamhetsätt stöder och stärker klienternas självbestämmanderätt.

För att utvärdera verksamheten används en trafikljusmodell med tre steg.

• **Grön kolumn:** rutinerna och verksamhetsmodellerna fungerar bra

• **Gul kolumn:** rutinerna och verksamhetsmodellerna är delvis bristfälliga eller halvfärdiga

• **Röd kolumn:** rutinerna och verksamhetsmodellerna är bristfälliga

Det är lätt att anpassa verktyget för självutvärdering till befintliga strukturer och funktioner. Aktörer som ordnar specialomsorger ska ha en uppdaterad plan för egenkontroll, där de bland annat ska specificera hur och med vilka åtgärder klienternas självbestämmanderätt stärks. För det här arbetet har många tjänsteleverantörer utsett en självbestämmanderättskoordinator (IMO-koordinator) och en självbestämmanderättarbetsgrupp (IMO-arbetsgrupp) som drar upp riktlinjer för boendeserviceenhetens verksamhetsätt och diskuterar ofta förekommande frågor kring klienternas självbestämmanderätt.

Verktyget för självutvärdering innehåller exempel på rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden i anslutning till hur självbestämmanderätten ska förstås och vilka åtgärder som krävs av tjänsteleverantörer och tjänsteproducenter för att stärka den. För att öka medvetenheten är det önskvärt att den personal som använder utvärderingsverktyget representerar hela personalen på ett mångsidigt sätt, samt att klienter använder verktyget vid mån av möjlighet.

Verktyget för självutvärdering är ett gemensamt projekt mellan Människorättscentret och riksdagens justitieombudsmans kansli. Verktyget kommer att uppdateras regelbundet i fråga om rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden.

Människorättscentret (info@ihmisoikeuskeskus.fi) ger mer information om hur man går tillväga för att börja använda verktyget. Vi tar också gärna emot kommentarer om verktyget för att kunna utveckla det.

RESPEKT FÖR PRIVATLIV, HEM OCH FAMILJ: De boende kan fritt interagera med andra människor och fritt använda kommunikationsmedel. De boende kan lita på att deras privata ärenden förblir konfidentiella. De boendes privatliv, hem, familj och sexualitet respekteras.

EGENDOMSSKYDD: De boende har tillgång till sina egna disponibla medel och möjlighet att förvara dem på ett säkert sätt. Den boende kan använda sina medel på önskat sätt.

RÄTT TILL HÄLSA: De boende har rätt att åtnjuta bästa möjliga hälsa utan diskriminering.

Utvärderingsfrågor

Kan de boende ha kontakt med vem de vill utan tids- eller andra begränsningar, göra sådant som de tycker om och t.ex. besöka olika evenemang?

Finns det tydliga anvisningar för begränsningar gällande besök hos de boende?

Erbjuds de boende individuell rehabilitering och handledning för att förhindra eller minska ett eventuellt behov av begränsningar av besök?

Kan de boende fritt använda telefon och dator utan lagenliga begränsningar?

Erbjuder boendeenheter handledning och rådgivning i säker användning av dator?

Har de boende möjlighet till konfidentiell kommunikation?

Får de boende vara i fred om de så önskar?

Kan de boende påverka vilket kön den personal har som assisterar vid intimiteten?

Har de boende tillräckligt stora egna rum så att de också kan göra annat där än endast sova?

Rättslig grund

KONVENTIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING:

Artikel 22:

Respekt för privatlivet

Artikel 23:

Respekt för hem och familj

Artikel 25:

Hälsa

Artikel 12:

likhet inför lagen (punkt 5: rätt för personer med funktionsnedsättning att äga eller arva egendom).

Exempel på rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden

JUSTITIEOMBUDSMANNEN / BITRÄDANDE JUSTITIEOMBUDSMANNEN

- Begränsning av kontakter, rättsmedel: [699/4/16](#) (31.1.2017), punkt 3.1.3 (på finska)
- Begränsning av besök, proportionalitetsprincipen: [3096/4/09](#) (27.5.2011), punkt 4.2.5 (på finska)
- Försäljning av egendom som tillhör en person under intresebevakning, låg tröskel för hörande: [973/2/10](#) (26.8.2011), punkt 3.1.3 (på finska)
- Begränsning av kontakter med närstående: [1387/2018](#) (16.3.2018) (på finska)
- Begränsningar gällande besök vid boendeserviceenheter för personer med funktionsnedsättning: [5994/2020](#) (26.1.2021), punkt 3.2 (på finska)
- Utrustningsnivån i de boendes rum: [1376/2018](#) (28.8.2018), punkt 3.5 (på finska)

<p>GRUNDLAGEN:</p> <p>10 § i Finlands grundlag: Skydd för privatlivet</p> <p>15 § i Finlands grundlag: Egendomsskydd</p> <p>19 § i Finlands grundlag: Rätt till social trygghet (3 mom.: främja befolkningens hälsa).</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Boendeförhållanden, integritetsskydd 1376/2018 (28.8.2018), punkt 3.5 (på finska) • Integritetsskydd, kameraövervakning: 3375/2018 (13.2.2020) (på finska) • Integritetsskydd och förbud mot behandling som kränker människovärdet vid användning av spännbälte 4576/4/14 (23.10.2015), punkt 3.2.2 (på finska) • Informerat samtycke till fotografering av undervisningspatienter: 3892/4/15 (28.12.2016), punkt 3.2 (på finska) • Minskning av disponibla medel 91/2017 (29.3.2018), punkt 3.2.2 (på finska) • Försummande av brådskande tandvård: 4915/4/13 (31.10.2014), punkt 3.4.2 (på finska) • Rätt till god vård 1428/4/14 (17.6.2015), punkt 3.3.1-3.3.4 (på finska) <p>BITRÄDANDE JUSTITIEKANSLERN</p> <ul style="list-style-type: none"> • Genussensitivitet vid assistans: OKV/1/50/2018 (28.3.2019) (på finska) <p>HÖGSTA FÖRVALTNINGSDOMSTOLEN</p> <ul style="list-style-type: none"> • Begränsning av kontakter: HFD:2018:8 (16.1.2018). • Kameraövervakning av rum och toalettutrymmen: HFD:2017:132 (18.8.2017). 	<p>Tryggas integritetsskyddet för varje boende vid enheten (t.ex. personlig post och uppgifter om hälsotillståndet)?</p> <hr/> <p>Finns det en regel för att ingen får gå in i klientens hem eller eget rum utan klientens tillstånd?</p> <hr/> <p>Ber man alltid klienterna om ett informerat samtycke till att hen får fotograferas, också om de deltar i en undervisningssituation för studerande?</p> <hr/> <p>Får de boende uttrycka sin könsidentitet och sin sexualitet?</p> <hr/> <p>Erbjuds de boende saklig information, stöd och hjälp i frågor som gäller deras könsidentitet och sexualitet?</p> <hr/> <p>Erbjuder boendeenheten information och handledning om rätten till familjeliv?</p> <hr/> <p>Har de boende möjlighet att bo tillsammans med sin partner?</p> <hr/> <p>Har de boende tillgång till och beslutanderätt i fråga om egna disponibla medel?</p> <hr/> <p>Har de boende möjlighet att förvara sina egna disponibla medel på ett säkert sätt?</p> <hr/> <p>Får de boende råd och stöd i frågor som gäller användningen av pengar?</p>
---	---	---

		Stöder man de boendes beslutsfattande i vardagliga situationer (istället för att fatta beslut för de boendes del) och använder man vid behov alternativa kommunikationsmetoder?
		Behandlar boendeenheten ärenden som gäller de boendes person, hälsa eller boende konfidentiellt?
		Tar man de smärtor som de boende uttrycker på allvar?
		Har de boende möjlighet att besöka läkare om de så önskar?
		Har de boende möjlighet att besöka tandläkaren regelbundet och vid behov?

FRIHET OCH PERSONLIG SÄKERHET: Personer med funktionsnedsättning har rätt till personlig säkerhet och frihet på samma villkor som andra människor. De får inte utsättas för olagligt eller godtyckligt frihetsberövande. Om en person berövas sin frihet måste det ske i enlighet med lagen, endast en persons funktionsnedsättning berättigar under inga omständigheter frihetsberövande.

Rättslig grund	Exempel på rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden	Utvärderingsfrågor
<p>KONVENTIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING:</p> <p>Artikel 14: Frihet och personlig säkerhet</p> <p>Artikel 17: Skydd för den personliga integriteten</p> <p>GRUNDLAGEN:</p> <p>7 § i Finlands grundlag: Rätten till liv, personlig frihet och integritet</p>	<p>JUSTITIEOMBUDSMANNEN / BITRÄDANDE JUSTITIEOMBUDSMANNEN</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beslutsfattande om begränsningsåtgärder: 6942/2017 (30.10.2018), punkt 3 (på finska) • Avtal som inte grundar sig på lag och som begränsar självbestämmanderätten: 1871/2018 (23.1.2019), punkt 3.3.2 (på finska) • Begränsning av kontakter, rättsmedel: 699/4/16 (31.1.2017), punkt 3.1.3 (på finska) • Integritetsskydd och förbud mot behandling som kränker människovärdet vid användning av spännbälte 4576/4/14 (23.10.2015), punkt 3.2.2 (på finska) • Krav på begränsande anordningar ("bursäng"); straffliknande användning av begränsningsåtgärder 6311/2017 (14.8.2017), punkt 2.3 (på finska) • Begränsning av rörelsefriheten 5290/4/2015 (17.6.2016), punkt 3.3 (på finska) 	<p>Finns det tydliga anvisningar om tvångsåtgärder och skyddsåtgärder (begränsande åtgärder)?</p> <p>Har enheten anvisningar för förebyggande av utmanande situationer?</p> <p>Utbildas personalen regelbundet i användningen av begränsningsåtgärder?</p> <p>Använder man sådana metoder som så lite som möjligt ingriper i de boendes självbestämmanderätt alltid när det är möjligt (principen om minsta möjliga ingripande)?</p> <p>Följer man upp hur mycket begränsningsåtgärder som används vid boendeenheten?</p> <p>Känner sig de boende trygga på boendeenheten?</p> <p>Erbjuder man stöd till de boende för att de ska känna sig trygga?</p>

CRPD-KOMMITTÉN

- Kränkning av artikel 14: [CRPD/C/16/D/7/2012](#) (2.10.2012):
kränkning av artikel 14:

Kan de boende själva bestämma om sina levnadsvanor och tidsplaner (t.ex. äta hämtmat eller laga egen mat, bada bastu, handla i butik, sova och vakna enligt egna behov)?

Kan de boende bestämma hur och med vem de tillbringar sin tid?

Hörs och beaktas de boendes åsikter när man planerar sådant som begränsar deras säkerhet eller frihet?

Använder man begränsningsåtgärder som inte grundar sig på lag på boendeenheten?

Använder man hot om straff som inte grundar sig på lag på boendeenheten?

Använder man hot om begränsningsåtgärder på boendeenheten för att styra de boendes beteende?

Övervakar man de boendes rörlighet med rörelsedetektorer?

Finns det information om rättsmedel som de boende kan förstå (t.ex. omprövningsbegäran, besvär, socialombudsmannens kontaktuppgifter osv.)?

TILLGÄNGLIGHET: Boendeenheten ska vara tillgänglig och de boende ska ha möjlighet att röra sig från en plats till en annan även utanför boendeenheten. Den boende ska om hen så önskar kunna ta sig ut ur boendeenheten och tillbaka. De boende ska ha tillgång till tillgängliga kommunikationsmedel och andra nödvändiga hjälpmedel.

RÖRELSEFRIHET: De boende ska ha en verklig möjlighet att själva välja var de bor. En boende kan inte utan tvingande skäl flyttas från sitt hem mot sin vilja.

Rättslig grund	Exempel på rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden	Utvärderingsfrågor
<p>KONVENTIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING:</p> <p>Artikel 9: tillgänglighet</p> <p>Artikel 18: Rätt till fri rörlighet och till ett medborgarskap</p> <p>GRUNDLAGEN:</p> <p>9 § i Finlands grundlag: Rörelsefrihet</p> <p>6 § i Finlands grundlag: jämlighet</p>	<p>JUSTITIEOMBUDSMANNEN / BITRÄDANDE JUSTITIEOMBUDSMANNEN</p> <ul style="list-style-type: none"> Inspektionsprotokoll, iakttagelser gällande tillgängligheten i boendeenheten: EOAK/1193/2017 (30.1.2018), punkt 2.7 och 2.9 (på finska) <p>CRPD-KOMMITTÉN:</p> <ul style="list-style-type: none"> Avgörande om tillgänglighet i kollektivtrafiken: CRPD/C/14/D/21/2014 	<p>Är boendeenhetens ingångar tillgängliga eller har de en ramp?</p> <p>Är ingångarna tillräckligt stora för olika hjälpmedel?</p> <p>Är eventuella ramper som används i boendemiljön tillräckligt svagt sluttande?</p> <p>Fungerar ytterdörrarna med el?</p> <p>Fungerar dörrarna inomhus med el?</p> <p>Har dörröppningarna trösklar som försvårar rörligheten?</p> <p>Är gården lättframkomlig?</p>

		Har gården parkeringsplatser för rörelsehindrade?
		Har boendeenheten en induktionsslinga?
		Är de boendes rum till alla delar tillgängliga?
		Har en utomstående part gjort en tillgänglighetskartläggning vid boendeenheten?
		Har man åtgärdat eventuella brister som kom fram vid kartläggningen?
		Bedömer man individuellt de boendes behov av hjälp för att röra sig och stöder man ordnande av hjälp?
		Stöder man och främjar man de boendes rätt till färdtjänst och personlig assistans?
		Främjar man de boendes möjligheter att röra sig på egen hand och med hjälp av en assistent?
		Har de boende möjlighet att fritt ta sig ut från boendeenheten? Har de egna nycklar till sitt hem?
		Kan de boende byta hem om de så önskar? Boendeform? Hemkommun? (med samma förutsättningar som andra människor)

		<p>Har boendeenheten lättläst information om de boendes rätt att välja boendeort och boendeform?</p>

DELTAGANDE I DET POLITISKA OCH OFFENTLIGA LIVET: De boende har möjlighet att rösta i val och att få tillräckligt med information för att på egen hand välja sin kandidat.

YTTRANDEFRIHET OCH ÅSIKTSFRIHET: De boende har rätt till yttrandefrihet och åsiktsfrihet och tillgång till information i tillgängligt format samt tillgång till det stöd eller understöd de behöver för sin kommunikation.

SAMVETSFRIHET: De boende får ge uttryck för sin övertygelse utan att kränka andras rättigheter. Personalen och de andra boende vid boendeenheten ska respektera den boendes övertygelse. En boende får inte tvingas till en situation som skulle strida mot hans övertygelse.

Rättslig grund	Exempel på rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden	Utvärderingsfrågor:
<p>KONVENTIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING:</p> <p>Artikel 29: Deltagande i det politiska och offentliga livet</p> <p>Artikel 21: Yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt tillgång till information</p> <p>Den internationella konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter</p> <p>Artikel 25: "rätt att delta i det offentliga och politiska livet".</p> <p>Artikel 18: "rätt till tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet".</p>	<p>JUSTITIEOMBUDSMANNEN / BITRÄDANDE JUSTITIEOMBUDSMANNEN:</p> <ul style="list-style-type: none"> Säkerställa att personer på äldreboenden kan utnyttja sin rösträtt (justitieombudsmannens berättelse år 2009, s. 267): 3734/4/08 (22.9.2009). Ordnande av röstning vid enheter inom socialvården och hälso- och sjukvården som tillhandahåller vård dygnet runt (Justitieombudsmannens berättelse år 2016, s. 307-308): 3762/2/14 (8.12.2016). Ordnande av röstning i serviceboende med heldygnssorg: 1683/2019 (10.7.2019), punkt 3.2 (på finska) <p>CRPD-KOMMITTÉN :</p> <ul style="list-style-type: none"> Rätt för personer med funktionsnedsättning att rösta: CRPD/C/10/D/4/2011 (9.11.2013) 	<p>Har boendeenheten tydliga anvisningar för hur möjligheten att rösta ordnas för alla boende?</p> <p>Är alternativen i första hand röstning på röstningsstället på valdagen eller förhandsröstning på ett förhandsröstningsställe?</p> <p>Får de boende stöd för att besöka röstningsstället?</p> <p>Får de boende vid behov stöd för att genomföra röstningen?</p> <p>Kan de boende på förhand bekanta sig med kandidatlistorna och annat material som påverkar deras röstningsbeslut?</p> <p>Har de boende möjlighet att delta i val- och diskussionstillfällen före valet?</p> <p>Stöder och ordnar man hjälp vid behov så att de boende kan delta i val- och diskussionstillfällen?</p>

<p>GRUNDLAGEN:</p> <p>12 § i Finlands grundlag: Yttrandefrihet och offentlighet</p> <p>13 § i Finlands grundlag: Mötes- och föreningsfrihet</p> <p>14 § i Finlands grundlag: Rösträtt och rätt till inflytande</p> <p>11 § i Finlands grundlag: Religions- och samvetsfrihet</p>		Har boendeenheten anvisningar för hurdant valarbete kan man utföra i boendeenheten och hur?
		Har de boende tillgång till sådana datatekniska hjälpmedel och andra hjälpmedel som de behöver för sin kommunikation?
		Får de boende sådana tolk- och assistanstjänster de behöver för att kommunicera och sköta ärenden?
		Har de boende tillgång till tillräckligt med information och stöd för att utöva sin yttrandefrihet och åsiktsfrihet samt för att förstå tillhörande ansvar?
		Kan de boende utöva sin egen religion utan att kränka andras rättigheter?
		Ordnas de boendes religionsutövning så att den inte kränker andras rättigheter?
		Har boendeenheten anvisningar för hur religiösa tillställningar ordnas i gemensamma lokaler?
		Ser man till att ingen enskild boende tvingas till en situation som strider mot hens övertygelse?
		Har de boende möjlighet att äta sådan mat som följer den egna övertygelsen eller kulturen?

DELTAGANDE I KULTURLIV, REKREATION, FRITIDSVERKSAMHET OCH IDROTT:

De boende har rätt att delta i social, kulturell eller religiös verksamhet eller i föreningsverksamhet, samt i motions-, idrotts- eller annan fritidsverksamhet och rekreation.

LEVA I SAMHÄLLET: De boende har rätt att leva i samhället med lika valmöjligheter som andra personer. De boendes möjlighet att fullt åtnjuta denna rätt måste främjas.

Rättslig grund	Exempel på rättspraxis och laglighetsövervakarnas ställningstaganden	Utvärderingsfrågor
<p>KONVENTIONEN OM RÄTTIGHETER FÖR PERSONER MED FUNKTIONSNEDSÄTTNING:</p> <p>Artikel 30: Deltagande i kulturliv, rekreation, fritidsverksamhet och idrott</p> <p>Artikel 19: Rätt att leva självständigt och att delta i samhället</p> <p>GRUNDLAGEN:</p> <p>13 § i Finlands grundlag: Mötes- och föreningsfrihet</p>	<p>JUSTITIEOMBUDSMANNEN / BITRÄDANDE JUSTITIEOMBUDSMANNEN</p> <ul style="list-style-type: none"> Förverkligande av föreningsfrihet under intressebevakning: 1723/2/13 (28.11.2014), punkt 2.2 (på finska) Rätt till utvistelse under en undersökning 4563/2016 (29.11.2017), punkt 3 (på finska) Anskaffning av teaterbiljetter till assistent för person med funktionsnedsättning: 1027/4/15 (19.05.2015) (på finska) <p>HÖGSTA FÖRVALTNINGSDOMSTOLEN:</p> <ul style="list-style-type: none"> En ung persons behov av att bli självständig och röra sig på egen hand, färdtjänst: HFD:2019:147 (19.11.2019). Träningsresor för idrottare på paralympisk nivå, färdtjänst: HFD:2013:139 (04.09.2013). Ordande av personlig assistans för fritidsverksamhet utanför boendeenheten, resurs: HFD:2011:69 (12.8.2011). Ersättning för rese- och inkvarteringskostnader för personlig assistent: HFD:2793/2/17 (21.8.2018) (på finska) 	<p>Stöder och möjliggör boendeenheten de boendes deltagande i fritidsverksamhet enligt sina egna behov och önskemål?</p> <p>Har boendeenheten information om fritidsaktiviteter i närmiljön?</p> <p>Finns det aktuell information om evenemang i närmiljön, såsom idrottsföreningarnas, funktionshinderorganisationernas och andra föreningars utbud av kurser och evenemang?</p> <p>Hänvisas de boende aktivt till verksamhet i närmiljön och stöder man användningen av tjänster i närmiljön?</p> <p>Har de boende möjlighet till regelbunden vistelse utomhus?</p> <p>Kan de boende välja fritidsverksamhet utifrån eget intresse?</p> <p>Stöder och främjar man de boendes deltagande i fritidsverksamhet som är avsedd för hela befolkningen?</p>

		<p>Strävar man efter att ordna tillräckligt med individuellt stöd samt stöd för att ansöka om personlig assistans och färdtjänst för att möjliggöra fritidsaktiviteter?</p>